

(слов'яни) і румуни (волохи), чий сліди знаходимо в кожному населеному пункті, які починають згадуватися в письмових документах лише з XIV–XV ст. і далі. По-п'яте, вивчення минулого рідного краю (землі) є важливим обов'язком збереження історичного минулого народу, його пам'яті, мови. Цьому сприяють як історичні, так і географічні умови розташування регіону, а також соціокультурна спадщина краю.

Джерела та література

1. Особливості буковинського пограниччя: історія культурного полілогу: монографія / Л. Антошкіна, О. Гадинко, Г. Красовська, П. Сигеда, О. Сухомлинов. Донецьк: Ноулідж, 2010. 237 с.
2. Буковина. Історичний нарис. Чернівці: Зелена Буковина, 1998. 416 с.
3. Буковина. Загальне краєзнавство / пер. з нім. Ф. С. Андрійця, А. Т. Квасецького. Чернівці: Зелена Буковина, 2004. 484 с.
4. Гадинко О. О. Сторожинець: мандрівка крізь віки. Чернівці: Прут, 2013. 208 с.
5. Географія Чернівецької області / за ред. Я. І. Жупанського. Чернівці: Чернівецька обласна друкарня, 1993. 192 с.
6. Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини. Київ: Наукова думка, 1973. 238 с.
7. Квітковський Д., Бринзан Т., Жуковський А. Буковина, її минуле і сучасне. Париж – Філадельфія – Детройт: Зелена Буковина, 1956. 966 с.
8. Ліщук Д., Гадинко О. Особистості епох. Чернівці, 2016. 100 с.
9. Малишко В. М. Сторожинець / Історія міст і сіл Чернівецької області. Київ: Головне видавництво УРЕ АН УРСР, 1969. С. 546–558.
10. Природа Чернівецької області / за ред. К. І. Геренчука. Львів: Вища школа, 1978. 160 с.
11. Речмедін А. П. Сторожинець. Ужгород: Карпати, 1977. 63 с.
12. Сторожинець: обличчя міста / ДНВП «Картографія»; авт. тексту О. Гадинко. Київ: Картографія, 2007. 2 пл. (1 арк.).
13. Тимошук Б. О. Знай і вивчай свій рідний край. *Радянське село*. 1963. 13 червня.
14. Чернівецька обласна організація українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Каталог пам'яток археології Чернівецької області, взятих під державну охорону. Чернівці: Чернівецька обласна організація українського товариства охорони пам'яток історії та культури, 1992 р. 62 с.
15. Liebenwein D. Storozynetz. Buchenland – Bukowina. Beschreibung und Erinnerungen. Darmstadt: Eigenverl, 1983. 206 p.

Мазур Максим

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОПИС ПЕРВИСНИХ РЕЛІГІЙ ТА ПРИРОДА РЕЛІГІЙНОГО МИСЛЕННЯ ЗА ПАСКАЛЕМ БУАС

Ключові слова: релігія, фетишизм, магія, анімізм.

Keywords: religion, fetishism, magic, animism.

Актуальність досліджень релігійного мислення сьогодні є дуже високою в сучасній антропології. Якщо раніше релігії, як еволюційному та соціокультурному явищу, надавались доволі примітивні пояснення, то наразі висунуто велику кількість тверджень, що концентруються на релігії не тільки з погляду потреби нових інститутів влади або пояснення невідомих сил природи, а ще й з інших

позицій (одна з таких наведена у цій статті). Розуміння логіки релігійного вірування, як і будь-якого ідеологічного світосприйняття, є вкрай актуальним для історії та гуманітарного й соціального знання взагалі, адже ідеали, уявлення, релігійні вірування залишаються важливими не лише в міжлюдських, але й у міждержавних відносинах [2–4].

Мета статті – розкрити основні етапи розвитку первісної релігії та співвіднести їх із даними, отриманими в роботі французького антрополога Паскаля Буає «Пояснюючи релігію. Природа релігійного мислення».

Паскаль Буає у цій книзі на основі даних історії, антропології та еволюційної психології показує, що всі релігії є схожими за структурою, а також те, що всі вони є механізмом, який паразитує на патернах світосприйняття, сформованих у нашому мозку під час еволюції. А саме: однією з найбільш ранніх форм релігії є «магія», яка не передбачає існування разом із реальним, природним світом світу ілюзорного, надприродного. Але водночас вона має те, що дає змогу вважати її однією з перших форм релігії – наявність надприродних впливів, що походить від тих, хто магією займається. У магії ще немає розподілу світу на справжній і потойбічний, але зроблений перший крок для цього розподілу [1, с. 51–54].

У процесі подальшого розвитку властивістю магічного впливу стали наділятися не тільки події, тобто поява або зникнення тих чи інших предметів, їх зміни та інше, але й самі ці предмети. На долю людини почав впливати архаїчний фетишизм, наприклад, віра в амулети, що приносять успіх. Далі віра відділяється від предметів або людей із фізичними властивостями у більш абстрактних духів, потойбічних предків тощо. Певною категорією таких сутностей є душі померлих (для позначення цього вірування використовують термін «анімізм»). До анімізму прийшли внаслідок того, що люди почали турбуватися, окрім живих, ще й за покійних. Але покійні люди, як нам відомо, з часом стають небезпечними для людини, особливо якщо вони померли від заразної хвороби. Розуміючи, що від покійників йде певний шкідливий вплив, люди почали вживати захисних заходів. Так покійників почали ховати. З часом також виникла віра в потойбічний світ, причому були люди, які могли задобрювати духів та проводити різноманітні ритуали. Ці ритуали ставали все більш поширеними [5, с. 266–267; 1, с. 58–59].

Загалом це є коротким описом стадій первісної релігії, але також варто співвіднести їх із тим, що пише Паскаль Буає у своїй книзі. Він починає з того, що описує, як еволюційно склалося мислення більшості людей, і розповідає: у людей у їх первісній історії було декілька проблем, з них перша – пошук їжі, друга – проблема розмноження, третя – конфлікти, а також, навпаки, – альтруїстична поведінка. Отже, за думкою П. Буає, у людей сформувалися певні психологічні механізми, що дають змогу вирішувати ці проблеми, тобто є велика кількість спеціалізованих систем у голові людини, а також загальний інтелект; ці спеціалізовані системи працюють несвідомо. Він називає їх «системами логічного виведення». Однією з таких систем є інтуїтивна біологія: наприклад, ми всі знаємо, як «приблизно» ведуть себе всі коти, а також як вони побудовані. Ми знаємо це, побачивши хоча б одного кота в дитинстві; так, ми не тримаємо в го-

лові інформації про всіх котів, а маємо шаблон кота, який (за наявності великих відмінностей) ми співвідносимо з новим котом, якого бачимо (причому інтуїтивна біологія є тільки в голові людини, а не є фактичною). Іншою важливою системою логічного виведення є інтуїтивна психологія – те, що сучасні психологи називають «теорія розуму». Вона відповідає за оцінку та розпізнавання психологічного стану інших людей і є спеціалізованою системою, оскільки вона обмежена у людей з особливими потребами, наприклад, із розладами аутистичного спектра [6, с. 95–105].

Що ж формує привабливість релігійних концепцій за П. Буає? Давайте ретельніше поглянемо на перелічені вище форми первісної релігії. Насамперед побачимо, що в них фігурує феномен людини, яка уявляє, що вона взаємодіє з певними надлюдськими агентами (ці агенти можуть бути як предками, так і тотемами). Також церемоніальна розмова з предками завжди проводилася за допомогою певних людей – шаманів, жерців, відьом. Ці характеристики універсальні для всіх суспільств. Ці уявлення існують в розумі людей у межах певного шаблону, структури, яка залежить від так званої «core category», або в іншому варіанті «ontological category». Загалом цих категорій 4: людина, тварина, рослина та інструмент (вони є у всіх від народження у примітивному вигляді). Отже, береться одна з цих категорій і додається особливість, яка в реальному житті не притаманна цій категорії, наприклад, християнський бог насправді відійде до core category «людина», до якої додали те, що він є всемогутнім. У звичайної людини такої особливості немає, і саме ця неприродність співвідношення core category та особливостей робить певні релігійні ідеї дуже популярними, що підкріплюється антропологічними дослідженнями. Певна core category активує певні інструменти логічного виведення в мозку. Так, ми очікуємо від бога, що він, окрім своєї надприродної особливості, буде поводитися, як людина, мислити, як людина. Це полегшує сприйняття його як сутності звичайними людьми [6, с. 40–45, 71–90].

Відповідні правила (тобто core category з надприродною особливістю, а також використання систем логічного виведення для кращого розуміння бога) можна застосовувати і до первісних форм вірування: магія – це «людина» (яка керує магією) та «надприродні особливості» (можливість проводити цю магію), фетишизм – це категорія «інструмент» і «надприродна особливість» цього інструменту. З іншого боку, анімізм (тобто віра в духів предків) – це вже також використання систем логічного виведення для кращого розуміння бога. Отже, розуміння «духів» краще відбувається людьми, коли ми уявляємо їх саме у формі «людей» – це легше для нашої психіки. Ці пояснення популярності певних релігійних концепцій є тільки частиною даних, досліджених у книзі П. Буає. Використання цієї методології може бути корисним під час аналізу багатьох вірувань.

Джерела та література

1. Базик Д. Феномен первісної релігії. *Українське релігієзнавство*. 2009. № 2 (спецвип.). С. 46–60.
2. Мелекесцев К. Ідеологічне і прагматичне у польсько-українських відносинах. *Вісник Донецького національного університету. Філософські науки*. Вінниця: ДонНУ, 2016. № 1–2. С. 137–150.

3. Мелекесцев К. Католицька церква в національному та регіональному вимірі українсько-польських відносин. *Доля поляків і доля вітчизни: погляд крізь століття. Том III / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка / уклад. А. Глушковецький (наук. і відп. ред.) та ін. Вінниця: ТОВ «Твори», 2021. С. 214–218.*

4. Мелекесцев К. Культурний та цивілізаційний аспект новітніх польсько-українських відносин (2005–2011). *Література та культура Полісся / відп. ред. Г. В. Самойленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. С. 200–210.*

5. Поливач М. А. Зародження та формування релігії. *Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу: мат. міжн. наук.-практ. конф., секція 4: Якість освіти та гуманітарна наука в умовах війни та глобальних викликів (м. Київ, 25 трав. 2023 р.). Київ, 2023. 358 с.*

6. Boyer P. Religion Explained: The Evolutionary Origins Of Religious Thought. New York: Basic Books, 2001. 385 p.

Яцун Вікторія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

СТАНОВИЩЕ ЖІНОК У ДОІСЛАМСЬКІЙ АРАВІЇ

Ключові слова: жінки, період Джахілії, Аравія, племена.

Keywords: women, Jahiliyyah period, Arabia, tribes.

Попри наявність численних досліджень становища жінок в ісламському світі, доісламська доба Аравії залишається менш вивченою. Це дає змогу простежити еволюцію гендерних відносин і їх трансформацію під впливом ісламу, дізнатись витоки традиційної соціальної поведінки народів Аравійського півострова.

Знання про період до ісламу походять із різних джерел, як-от Коран, Хадис, твори літератури (наприклад, Муаллакат, «Книга пісень» Абу-ль-Фарадж аль-Ісфгані, «Дні арабів») та біографії поетів – муаллаки, Хаттаба ібн Нуфайла, королеви Зеновій та інших. Цей період зазвичай називають Джахілія, що означає невігластво – ісламський термін, який зустрічається в Корані.

Серед найбільших народів, які населяли територію Аравії, були Набатей і Бедуїни. Набатей – це давній семітський народ, який населяв Північну Аравію та Південний Левант (прибл. 37–100 н. е.). Бедуїни – це арабська етнічна група, яка переважно мешкала в пустелі, традиційно поділена на племена або клани і домінувала на півострові. Суспільство було патріархальним, з успадкуванням по чоловічій лінії [1, с. 21].

Часто виникали міжплемінні війни, в яких жінки могли виступати або в ролі заручниць, або іноді – «посланцем миру» (вести переговори, домовлятися про викуп полонених або в шлюбах між ворогуючими племенами ставали гарантами виконання домовленостей). Давні араби цінували захоплення жінок-заручниць, оскільки вони могли вимагати високий викуп за заручників або обмінювати їх на своїх власних. Іншою перевагою заручниць було те, що їх можна було одружити без посагу і отримати більше дітей, у такий спосіб збільшуючи свою чисельність, а отже, – і силу, що підвищувало статус серед інших племен. Якщо чоловік не хотів одружуватись, то міг подарувати жінку одному зі своїх родичів